

A MONDATOK SORRENDJÉNEK ÉS LOGIKAI KAPCSOLÓDÁSÁNAK
ÖSSZEFÜGGÉSE NÉGYMONDATOS BESZÉDMŰVEKBEN

BÉKÉSI IMRE

1. Az eddigi kísérleti vizsgálatok¹ meggyőzően szemléltették azt az összefüggést, amely a beszédművet felépítő mondategészek sorrendje és logikai kapcsolódásuk között fennáll. Ennek az összefüggésnek árnyaltabb feltárására vállalkozik ez a dolgozat.

Két alapkérdése a következő: Megadott híryananyagok mondatainak variálása során

- milyen mondatrendű hírek, s ezzel összefüggésben
- miféle logikai változatok jönnek létre?

Kérdéseinkhez megfelelően fordulatos, illetőleg fordulatosítható híryananyagokat kellett alapul adnunk, s a meggyőző válasz érdekében legalább hármat. Mindhárom híryananyagban a következő-magyarító viszonyt adtuk a legtöbb teret annak felderítésére, hogy csupán egymással alakulnak-e át, vagy pedig más viszonyértéket is fölvehetnek sorrendi helyük megváltoztatásakor. Az ellentétes viszonyt a mondatrenddel összefüggő szerepét két híryananyagban vizsgáltuk. A kapcsolatos viszonyra /bár helyet kapott a feladatokban/ jelenleg nem fordítottunk különösebb figyelmet; a választó viszonytal pedig nem is dolgoztunk, mivel ez a viszonyfajta az újságnyelvben nem lép föl a mondategészek közti kapcsolódás szintjére.

1.1. A mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának összefüggését kísérleti úton vizsgáltuk. Ehhez kilencven személyből álló hírszerkesztő munkatársi gárdát hoztunk létre magyar szakos főiskolai hallgatókból. Személyre szóló feladatok

azonos volt: megadott mondatsorrendű négymondatos híryanagból más mondatsorrendű hírváltozatokat kellett írniok. A feladat megszorító feltételei a következők voltak: a/ a híryanag megadott négy mondata közül bármelyik lehet hírkezdő mondat; b/ az egyes hírváltozatokban mindegyik mondat csak egyszer szerepelhet, de mind a négy mondatnak egyszer szerepelnie kell; c/ a hír elejére állított mondaton semmit sem szabad változtatni, a további hármon azonban lehet, de csak a mondatkapcsolás - utalás természetessége által kívánt mértékben; d/ minden hírszerkesztő munkatárs legalább 5, illetőleg legfeljebb 10 hírváltozatot írjon mindhárom híryanagból.

Az egyes híryanagok mondatait megszámozva s olyan megfogalmazásban adtuk, hogy mindegyikük változtatás nélkül legyen alkalmas hírkezdő szerepre. A három feladat anyaga a következő volt:

A/ feladat anyaga:

(1) *Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be.*

(2) *Táska Aladárné Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos éles hangon kifogásolta lakótársa galambáskodását a közösen használt padláson.*

(3) *Szeléd galambjai védelmében durván összeverte szomszédasszonyát Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos.*

(4) *A Szegedi Járásbíróság három hónapra ítélte a magáról megfélekedezett galambtenyésztőt.*

B/ feladat anyaga:

(1) *Március 17-én éjszaka leégett a laposi Búzakalász Tsz újonnan épített baromfikeltetője.*

(2) *Sánta B. János éjjeliőr saját felelősségének súlya alatt öngyilkosságot követett el.*

(3) *A szakértői vizsgálat szerint a Búzakalász Tsz tűzkárárt a villamosvezeték zárlata okozta.*

(4) *A Búzakalász Tsz vezetősége nyugdíjkiegészítést szo-*

vazott meg a túl lelkiismeretes éjjeliőr özvegyének.

C/ feladat anyaga:

(1) Kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott kedden este Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos.

(2) Motorkerékpárral lovaskocsinak szaladt Zsombó és Forráskút között. Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos.

(3) Súlyos sérülést szenvedett egy motorkerékpáros kedden este Zsombó és Forráskút között.

(4) A Szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen.

2. Az elkészült hírvariánsok elemzése előtt hasonlítsuk össze a három feladat híryanagát!

Mindháromban közös:

a terjedelem: négy mondategész, három kapcsolódási hely;
a mondatrendi változatok elvi /absztrakt/
lehetősége egyaránt 24 db;

a téma: bűnügy /rendőrségi-bírósi hír/

a műfaj: bekezdésnyi napihír

Részben közös jegyek: (ezek a híryanagok tartalmi-logikai oldalából következnek):

	A/ feladat	B/ feladat	C/ feladat
A mondatok megszámozott sorrendjével <u>kifejtve adott logikai viszonyok:</u>	ellentétes következtető	következtető ellentétes	következtető - - -
A mondatok sorrendi változtatásában <u>rejlő logikai viszonyok:</u>	magyarázó kapcsolatos	magyarázó kapcsolatos	magyarázó - - -
A variánsok mennyiségének elvi /absztrakt/ lehetősége	64	64	8
A variánsok mennyiségének reális /konkrét/ lehetősége	16	18	8

A következőkben arra keresünk választ, hogy a fenti lehetőségekből mi valósult meg az egyes feladatokban. Alapkérdésünket itt ajánlatos részkérdésekre bontani:

A feladatok eredeti, számozott mondatsorrendjével adott következtető és ellentétes viszony a konstrukció melyik helyére került át, illetőleg melyik helyére nem kerülhetett?

A következtető és az ellentétes viszony a sorrendi cserék ellenére mely esetekben őrizte meg, illetőleg a sorrendi cserék hatására mely konstrukcionális helyzetekben veszítette el kapcsolódásának eredeti jellegét, s ez utóbbi esetben mivé alakult át?

További sorrendi cserék hatására mi lett a sorsa az előző cserék következtében létrejött magyarázó és kapcsolatos viszonyoknak?

Kérdéseinkre a 3 feladat alapján megírt 3 x 675 db variáns tipológiai és gyakorisági feldolgozása ad választ. E munka részletező, szöveges elemzésének teljes anyagát itt nincs lehetőségünk közzé tenni, de legalább egy részletet be kell mutatnunk.

Az elemzést illusztráló szerepre az A/feladat e l l e n - t é t e s _ k a p c s o l ó d á s á t választottuk. Itt az első és a második mondat között, vagyis az első kapcsolódási helyen találjuk az ellentétes viszonyt: "/1/ Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be. /2/ Szomszédasszonya, Táská Aladárné azonban éles hangon kifogásolta a galambászkodást a közösen használt padláson". A hír egészében elhelyezve: 1 ≠ 2 ← 3 ← 4.

(A B/feladatban a 3. mondat áll tematikai ellentétben az előzményével, vagyis ott a második kapcsolásra helyeztük az ellentétet; a C/feladatban viszont nincs ellentétes kapcsolat.)

2.1. Az A/feladatban adott ellentétes viszony reagálása a mondatsorrendi változtatásokra

2.1.1. A kilencven hírszerkesztő közül 88-an írtak egy-egy variánst az e r e d e t i m o n d a t s o r r e n d r e is, az ellentétes kapcsolat így a konstrukció 1-2. mondata közt fordul elő a legnagyobb gyakorisággal (a lehetőség ki-

használtsága 97,77 %-os). Az 1 - 2 - 3 - 4 mondatsorrendű logikai alapváltozaton azonban nemcsak egyféleképpen tömbösödnek a mondatok. Attól függően, hogy közülük melyeknek adtak viszonylagosan nagyobb önállóságot, illetőleg melyek közt jelölték az egybetartozás szorosságát a hírszerkesztők, egyenlő vagy egyenlőtlen kéttömbös konstrukciótípus keletkezett.

Az egyenlően kéttömbös típus: [(1 ≠ 2) ← (3 ← 4)]

Itt a 2. mondatnak az elsőhöz, illetőleg a negyediknek a harmadikhoz való szorosabb tartozása okozza a konstrukció két egyenlő tömbre való tagolódását:

"(1) Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be. (2) *Ezt azonban* szomszédasszonya, Táská Aladárné éles hangon kifogásolta. (3) Szelíd galambjai védelmében Varga Mihály durván összeverte a szomszédasszonyt. (4) A szegedi Járásbíróság ezért három hónapra ítélte a magáról megfélelkezett galambtenyésztőt".

Az egyenlőtlenül kéttömbös típus: [[1 ≠ (2 ← 3)] ← 4]

Itt a 2. és a 3. mondat van szorosabb kapcsolatban egymással:

- a 3. mondatban határozott névelő helyett birtokos személyrag (V. M. durván összeverte szomszédasszonyt);

- a 2. mondatból elmarad az utalás (*Ezt*), s birtokos személyrag helyett határozott névelő (Táská Aladárné, a szomszédasszony...);

- a 4. mondat távolabb került a 3.-tól, mert kimaradt belőle az *ezért* határozószói utalás:

"(1) Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be. (2) Táská Aladárné, a szomszédasszony *azonban* éles hangon kifogásolta a lakótárs galambáskodását a közösen használt padláson. (3) Szelíd galambjai védelmében Varga Mihály durván összeverte szomszédasszonyt. (4) A szegedi Járásbíróság három hónapra ítélte a magáról megfélelkezett galambtenyésztőt".

2.1.2. Nem változtatja meg a 2-es mondat kapcsolódásának ellentétes jellegét a 3. és a 4. mondat sorrendi felcserélése (40 db variáns, a lehetőség 44,4 %-os kihasználtságú).

A 3. és a 4. mondat közt volt következtető viszony szükség szerűen fordul magyarázóvá, hiszen a verekedésért ítélték el Vargát. Kevésbé volt előre látható az a logikai viszonyváltozás, amely a 2. kapcsolódási helyen ment végbe. Itt ugyanis egyik hírszerkesztő sem jelölte kötőszóval az előzményből folyó következmény jellegét, ezért inkább időbeli rákövetkezés, mint okozati viszony van a konstrukció két egyenlő tömbje között: $[(1 \neq 2) + (4 \rightarrow 3)]$:

"/1/ Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be. (2) *Ezt azonban szomszédasszonya, Táská Aladárné éles hangon kifogásolta.* (4) A szegedi Járásbíróság három hónapra elítélte Varga Mihályt. (3) *A magáról megfélelmedezett galambtenyésztő ugyanis durván összeverte szomszédasszonyát*".

2.2. Sorrendi csere következtében nagy számban került át a z e l l e n t é t e s v i s z o n y a k o n s t r u k c i ó m á s o d i k k a p c s o l ó d á s i h e l y é r e /84 db, 93,33 %-os kihasználtság/. Elsősorban akkor kerül ide az ellentétes kapcsolás, ha a 4-es mondat előre vetett végkövetkezményként, tételmondatként kap szerepet a konstrukció első helyén. A 4 - 1 - 2 - 3 sorrendben egyedül a 4-es mondat szerepe egyértelmű, ez ugyanis mindenképpen egyenlőtlen kéttömbös formára tagolja a konstrukciót: $4 \rightarrow [1 \neq 2 + 3]$. A második tömb belső tagolódása inkább a hírszerkesztő elképzelésétől függ, bár a 3-as mondatnak több lehetősége van, hogy határozószói utalószóval (*Ezért*), illetőleg személynévmási kapcsolással (*őt*) magához vonzza a 2-es mondatot: "*Ezért* durván összeverte *őt* Varga Mihály". Ábrázolva: $[4 \rightarrow [1 \neq (2 \leftarrow 3)]]$.

2.2.1. Az előzővel azonos logikai alapváltozatot kapunk a 3-as mondat sorrendi kiemelésével is: $3 \rightarrow 1 \neq 2 \leftarrow 4$: "(3) Szelíd galambjai védelmében durván összeverte szomszédasszonyát Varga Mihály Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos. (1) Varga *ugyanis* galambtartásra rendezkedett be a társasház közös padlásán. (2) Szomszédasszonya, Táská Aladárné *azonban* éles hangon kifogásolta lakótársa galambáskodását a közösen használt padláson. (4) A szegedi Járásbíróság három hónapra ítélté a magáról megfélelmedezett galambtenyésztőt."

Ebben a változatban a 3-as mondat mint részkövetkezmény még a konstrukció élén sem képes önálló tömböt alkotni, ezt a szerepet ismét a 4-es mondat kapja, csak ezúttal záró szerepű tételmondatként: $\langle [3 \rightarrow (1 \neq 2)] \leftarrow 4 \rangle$.

2.2.2. A figyelmünk előterében álló ellentétes kapcsolás a 4 - 3 - 1 - 2 mondatsorrendű hírben is megőrződött. "(4) A szegedi Járásbíróság három hónapra ítélte a magáról megfélekezett galambtenyésztőt. (3) Varga Mihály Szeged, Kis u.6. szám alatti lakos *ugyanis* galambjai védelmében durván összeverte szomszédasszonyát. (1) Varga a társasház padlásán galambtartásra rendezkedett be. (2) Szomszédasszonya, Táská Aladárné *azonban* éles hangon kifogásolta lakótársa galambáskodását a közösen használt padláson." Ábrázolva:

$\langle 4 \rightarrow [3 \rightarrow (1 \neq 2)] \rangle$. Mint látjuk, itt a 3. k a p c s o - l ó d á s i h e l y e n kapott szerepet az ellentétes viszony, ugyanis van a 3 - 4 - 1 - 2 mondatsorrendű változatban is, amelyet már nem is kell példán szemléltetnünk. Az ellentétes viszony itteni egyetlen konstrukcionális tulajdonságát ugyanis enélkül is felismerhetjük. Az ellentét nem a teljes konstrukció függvényében áll, hanem csak két mondat, az 1-es és a 2-es között létezik.

Az ellentétes viszony az $1 \neq 2$ szegmentumon belül jelent meg, a 3-as és a 4-es mondat pedig csak követte, megelőzte vagy közrefogta ezt.

Ezek után egyetlen kérdés maradt megválaszolatlanul. Mi történik az ellentétes viszonyal az 1-es és a 2-es mondat sorrendi cseréjekor? Erre a kérdésre már egy más minőségű példasor fog feleletet adni.

2.3. Az 1-es és a 2-es mondat sorrendi megfordításakor az addigi ellentét magyarázó viszonyrá alakul át.

Ha ugyanis "Táská Aladárné éles hangú tiltakozása"-t a hír első helyére emeljük ki, akkor e mondatnak az a következmény jellege erősödik fel, amely kezdettől benne lappangott, csupán az eddig vizsgált konstrukcionális helyzeteiben halványult el az erősebb, az ellentét mögött. A 2 - 1 mondat-sorrendű hírkezdésben viszont az ellentét tompul el, mert a

második helyre szorult "galambáezkodás"-nak magyaráznia kell a "tiltakozás"-t: "(2) Táská Aladárné Szeged, Kis u. 6. szám alatti lakos éles hangon kifogásolta lakótársa galambászzkodását a közösen használt padláson. (1) Szomszédja, Varga Mihály *ugyanis* galambtartásra rendezkedett be a társasház padlásán."

A mondatok sorrendjének megváltoztatása ebben a konstrukcióban további tanulsággal is szolgál. A (3) -as számú mondat például /Varga Mihály összeverte szomszédasszonyát/ az eddigi variánsokban következtető viszonytal kapcsolódott az előzményeihez. A következtető viszony a 2 - 1 - 3 - 4 sorrendű hírben kapcsolatossá egyszerűsödik, mert a szomszédasszony tiltakozásáról majd megveréséről informáló mondatok közé beékelődik az esemény legelső mozzanata /"Varga Mihály galambtartásra rendezkedett be"/. A variáns mondatainak kapcsolódása így a következő: 2 - 1 + 3 - 4; a tömbösödést is figyelembe véve: (2 - 1) + (3 - 4) .

A fenti példában szerepelt 1-es és 2-es mondat sorrendi cseréje önmagában nem mutat különösebb tanulságot. Az ellentétes viszony magyarázóvá alakult át, ennyi az egész. Ha azonban az 1-es és 2-es mondat sorrendi cseréjét egy olyan hírben hajtjuk végre, amelyben csupán ok-okozati összefüggéseket találunk, a tanulság szembetűnőbb lesz. Ez utóbbi típusban ugyanis csak az első tömbön belül történik logikai változás:

[(1 ← 2) ← (3 ← 4)]

[(2 → 1) ← (3 ← 4)],

elemzett példánkban viszont a két tömb között is:

[(1 ≠ 2) ← (3 ← 4)]

[(2 → 1) + (3 ← 4)].

2.3.1. Nincs ennyire lényeges változás a 2 - 1 - 4 - 3 sorrendű variánsban, mert a "bírósi ítélet" következmény jellege már itt, a konstrukció 3. helyén is érvényesül, noha a Járásbíróság nem az eddig leírt előzményekért hozta meg ítéletét. Ezért a konstrukció két tömbje közti viszonyt következtetőnek is tekinthetjük, bár kapcsolatos tartalma erősebb:

[(2 → 1) ← (4 → 3)] , illetőleg [(2 → 1) + (4 → 3)] .

2.3.2. A viszonynak /időbeli rákövetkezésből eredő/ kapcsolatos jellege uralkodik a nagy gyakoriságú 1 - 3 - 2 - 4 mondatsorrendű típus első két mondata között is (73 db, a lehetőség kihasználtsága 81,1 %-os). A hírt indító 1-es mondat után (mivel itt még nem értesültünk a szomszédasszony tiltakozásáról) nem érvényesül eléggé a 3-as mondat okozati jellege. Ezért ez csak egyszerű folytatásként következhet:

"(1) Varga Mihály ... galambtartásra rendezkedett be.
(3) /Majd, később stb./ szelíd galambjai védelmében durván összeverte szomszédasszonyát."

Az 1 - 3 mondatsorrendű előzmény után a 2-es mondat újabb szerepben jelenik meg: magyarázatul szolgál az előzményekhez: (2) "Táska Aladárné *ugyanis* éles hangon kifogásolta lakótársa galambászkodását a közösen használt padláson." A 2-es mondat itteni, magyarázó viszonyú kapcsolódása megerősíti a 2.3. pontban adott értelmezésünket. Ha az ottani konstrukcionális helyén /a hír élére állítva/ következmény tartalma került előtérbe, akkor saját következményét /a verekedést/ követve okadó magyarázatként kell szerepelnie, vagyis így:

[(1 + 3) → (2 ← 4)] .

De magyarázó viszonyal kapcsolódik a 2-es mondat a többi olyan konstrukcióban is, ahol a lehetséges két következményről informáló mondat valamelyike /verekezés, bírósági ítélet/ megelőzi őt a hír kifejtésének lineáris rendjében. Így - a gyakoribb típusok közül - a 3 - 2 - 1 - 4, a 4 - 1 - 3 - 2, a 4 - 3 - 2 - 1 stb. mondatsorrendű változatokban. Ezeknek a változatoknak az elemzésétől azonban eltekinthetünk, mert az eddigiekhez képest már semmi újat nem mutatnak.

2.4. Miként reagált az ellentétes viszony a mondatsorrendi változtatásokra az A/feladatban?

a/ Az eredeti első kapcsolási helyen kívül a négymondatos konstrukció 2. és 3. kapcsolási helyén is megjelent az ellentétes viszony, tehát a konstrukcionális hely önmaga nem korlátozta az ellentétes viszony érvényesülését.

b/ A 2-es mondat kapcsolódásának ellentétes jellegét csupán a közvetlenül előtte álló 1-es mondat váltotta ki, egyéb helyzetekben ez a viszonyfajta elhalványult. A 3-as és a 4-es mondat után okot adó magyarázatként kapcsolódott a 2-es mondat. Ez a magyarázó szerep jelent meg következmény értékben azokon a helyeken, ahol a 2-es mondat közvetlenül az 1-es elé került.

c/ A 2-es mondat figyelemre méltó logikai tulajdonsága, hogy semmilyen konstrukcionális helyzetben nem szerepelt egyszerű kapcsolat oldalán, ehhez, úgy tűnik, túlságosan markáns karakterű.

3. Az előzőekkel csupán szemléltetni kívántuk azt az elemző eljárást, amellyel a mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának összefüggését vizsgáltuk. A továbbiakban a kísérleti céllal létrehozott 3 x 675 db hírvariáns gyakorisági feldolgozásának végeredményét mutatjuk be az összefüggés mindkét oldaláról, vagyis a mondatsorrend és a logikai kapcsolódás oldaláról egyaránt.

3.1. A m o n d a t s o r r e n d s z e m p o n t j á - b ó l természetesen maga a mondatsorrend a meghatározó. Itt elsősorban az jellemző, hogy az elvileg lehetséges 24 mondatsorrendi változathoz melyeket és milyen gyakorisággal írtak meg a hírszerkesztők, s ez a gyakoriság a lehetséges 90 darabnak hány százaléka (= kihasználtsági mutató).

A gyakorisági sorrendből kitűnik, hogy az eredetileg adott, megszámozott mondatsorrend /1 - 2 - 3 - 4/ elfogadása után valamelyik nem első mondatnak az élre való kiemelése a legtermészetesebb variálási megoldás: 2 - 1 - 3 - 4, 4 - 1 - 2 - 3, 3 - 1 - 2 - 4. Hasonlóan gyakori eljárás még a két középső mondat sorrendi cseréje: 1 - 3 - 2 - 4, a további 13 féle mondatsorrendi változat azonban már kisebb mennyiségű, esetlegesebb értékű.

Mindhárom feladatban maradtak meg nem írt lehetőségek (A/: 25 %, B/: 25 %, C/: 33 %), s ez a tény a kísérleti vizsgálat értelmét igazolja. A hírszerkesztők nem tartalmatlan kombinatorikai feladványnak tekintették a munkát, hanem nyelvérzékük ellenőrzése alatt dolgoztak. A megalkotott hírváltozatok gyakorisági sorrendje tehát egyúttal az információát-

adás optimális szakaszolását is jelenti. /Lásd: 1. sz. mellékletet!/
lékletet!/
3.2. A 3 x 675 db hírvariáns a logikai váltózatok szempontjából további tanulságokat rejt. Mindenekelőtt azt, hogy egyes logikai változatokat nem csupán egyetlen mondatsorrenddel lehet megalkotni, hanem különbözőekkel is. A C/feladatban például a következtető - magyarázó - következtető / ← → ← / logikai változatot négy különböző mondatsorrend is létrehozta /2-3-1-4, 1-4-2-3, 1-3-2-4, 3-4-1-2/.

A logikai változatok leggyakoribb komponense az a következtető viszony, amellyel az utolsó mondat lezárja a hírt /67,29 %/. A második leggyakoribb elem is hasonló szerepből ered, csak hogy a konstrukció kezdetén. A variánsok 50,68 %-ában előre vetett következménnyel indították a hírt. /Lásd: 2. sz. mellékletet!/
3.3. A fenti két szempont fontosabb részösszefüggései után választ adhatunk az elemzés kezdetén fölített kérdésekre.

a/ A feladatok eredeti, számozott mondatsorrendjével adott ellentétes, illetőleg következtető viszony a sorrendi változtatások hatására mindhárom kapcsolási helyen megjelent, ez a jelenlét azonban eltérő gyakoriságú. Az ellentétes viszonyt tekintve a következőképpen:

Feladat	A kapcsolat helye:		
	1.	2.	3.
A/	maradt: 34,40 %	átment: 40,59 %	átment: 25,11 %
B/	átment: 1,47 %	maradt: 61,71 %	átment: 36,82 %

b/ Az előző áttekintés nem tartalmazza a megmaradt és a más viszonyra átalakult ellentétes viszony valószínűségét.

Az A/feladatban adott ellentét csak akkor maradt meg, ha a 2-es mondat közvetlenül követte az 1-est /372 db, 55,11 %/. Már kettejük sorrendi cseréje, vagy egy harmadik mondat közbeékelődése megváltoztatta a kapcsolat ellentétes jellegét, s 44,15 %-ban magyarázó /298 db/, 0,74 %-ban kapcsolatos viszonyná alakította át /5 db/.

A B/feladatban adott ellentét erősebbnek bizonyult, mint az A/-ban. Az ellentétet hordozó 2-es és 3-as mondat kölcsönös cseréjekor sem változott meg a viszony, amely így a variánsok 70,81 %-ában /478 db/ ellentétes maradt, s csupán egy harmadik mondat közbeékelődése alakította át magyarázóvá /192 db, 28,45 %/, illetőleg következtetővé /5 db, 0,74%/.

Feladatban	maradt ellentétes	a mondatrendi cserékben átalakult magyarázóvá	kapcsolatossá	következtetővé
A/	372 db 55,11 %	298 db 44,15 %	5 db 0,74 %	- - - -
B/	478 db 70,81 %	192 db 28,45 %	- - - -	5 db 0,74 %

Miután a 0,74 % arányban létrejött kapcsolatos és következtető viszony helytelen szerkesztés, illetőleg hibás értelmezés eredménye is lehet; biztosabban mondhatjuk ki, hogy az ellentétes viszony sorrendi csere hatására főként magyarázóvá alakul át.

c/ A sorrendi cserék folyamán magyarázó szerepet kapott minden olyan mondat, amelyet közvetlenül előzött meg következményről informáló rész; így pl. A/feladatunk alábbi mondatrendű változataiban:

2	→	134	32	→	14	413	→	2
3	→	124	13	→	24	214	→	3
4	→	123	14	→	32	423	→	1
		stb.			stb.			stb.

Az A/feladat variánsaiban keletkezett magyarázó viszony a további sorrendi cserék hatására főként következtetővé, kisebb mennyiségben kapcsolatosá változott, illetőleg visszaalakult ellentétessé:

a magyarázó viszony		következtetővé változott	
4 → 123		1 ← 412	15 db
3 → 214		2 ← 312	28 "
4 → 312		3 ← 412	46 "
4 → 321		3 ← 421	8 "
			<u>97 db</u>
		kapcsolatosá változott	
3 → 124		1 + 324	9 db
		visszaalakult ellentétessé	
2 → 143		1 ≠ 243	40 db

3.4. A mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának kölcsönös összefüggése önmagában is érdekes téma lehet, de itt nem önmagáért vetettük fel ezt a kérdést. A spontán szerkesztésű (azaz nem kísérleti) beszédművek vizsgálatához kellett előzetesen tájékozódniuk: felcserélhetőek-e egymással a beszédmű lineárisan következő mondatai, s ha igen, ez milyen logikai változással jár. A kölcsönös sorrendi s logikai átalakítás lehetősége ugyanis a beszédmű szövegegységeinek határait jelzi. S ez a jelzés a szöveg szerkezeti vizsgálatok eddigi leghasználhatóbb eszközének ígérkezik.

J E G Y Z E T

1

Szövegszerkezeti vizsgálataim DEME LÁSZLÓ publikált kutatásaira /*Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Bp., 1971; *A nyelvről - felnőtteknek*. Bp., 1966; *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról*. Madách Kiadó, 1970; *Az általános nyelvészet alapjai*, Bratislava, 1969./ és személyes tanácsaira épülnek.

Eddig megjelent részletek: *Tipológiai és gyakorisági adatok a beszédmű értékű bekezdés szerkezetéről*, Néprajz és Nyelvtudomány, 1973-1974. 9-18; *Az ötmondatos beszédmű értékű bekezdés kísérleti vizsgálatáról*, A szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Közl. 1974. 161-84; *Tömbösség és szintezés a beszédmű értékű bekezdés szerkezetében*, Alt.nyelv. tan. XI, 15-25. *Egy baleseti hír szerkezete*, Nyr. 98/4. /1974/ 414-21.

A mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának összefüggése a mondat-sorrend szempontjából

A mondatok sorrendje	A mondatok sorrendjéből adódó logikai változatok			Az egyes mondat-sorrendekre írott variánsok teljes mennyisége		Az egyes mondat-sorrendek kihasználtsági mutatója százalékban	
	A/ feladat	B/ feladat	C/ feladat				
Az elvi lehetőségek mennyisége							
24	1536	1536	8				
A reális lehetőségek mennyisége							
24	16	18	8				
A kísérletben megvalósult							
24	15	13	7				
		db		db		db	%
1234	≠ ← ←	88	← ≠ ←	68	← ← ←	246	12,14
2134	→ + ←	75	→ ≠ ←	82	→ ← ←	236	11,65
4123	→ ≠ ←	94	→ ← ≠	58	→ ← ←	232	11,45
3124	→ ≠ ←	67	← ≠ ←	43	→ ← ←	200	9,87
1324	+ → ←	73	+ ≠ ←	86	← → ←	192	9,48
1243	≠ + →	40	← + →	78	← ← →	124	6,12
3214	→ → ←	28		--	→ → ←	99	4,88

1. sz. melléklet

2314	← → ←	15	≠ → +	7	← → ←	76	93	4,83	36,29
1423	← → ←	15	+ → ≠	31	← → ←	35	81	4,00	30,00
4213	→ → ←	9	→ → ≠	42	→ → ←	29	80	3,95	29,62
2143	→ ← →	27	→ + →	39		--	66	3,25	24,44
3412	← → ≠	46	← → ←	5	← → ←	10	61	3,01	22,59
1342	+ ← +	5	+ + →	55		--	60	2,96	22,22
4312	→ → ≠	47		--	→ → ←	5	52	2,56	19,25
4132	→ + →	26	→ + ≠	12		--	38	1,87	14,07
4231	→ ← →	5	→ ≠ ←	5	→ ← →	27	37	1,82	13,70
4321	→ → →	17		--	→ → →	13	30	1,48	11,11
2413		--	← → ≠	28		--	28	1,38	10,37
2341		--		--	← ← →	21	21	1,03	7,77
3142		--	← + →	16		--	16	0,79	5,92
3241		--		--	→ ← →	11	11	0,54	4,07
3421	← → →	8		--		--	8	0,39	2,96
1432		--	+ → ≠	5		--	5	0,24	1,85
2431		--	← → ←	4		--	4	0,19	1,48
		675		675		675	2025		

A mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának összefüggése a
 logikai változatok szempontjából

Logikai változatok	A mondatok sorrendje			Az egyes logikai változatokra írott variánsok teljes mennyisége	Az egyes logikai változatok kihasználtság mutatója százalékban				
	A/ feladat	B/ feladat	C/ feladat						
Az elvi lehetőségek mennyisége									
1536	24	24	24						
A reális lehetőségek mennyisége									
28	24	24	24						
A kísérletben megvalósult									
25	18	18	16						
		db	db			db	db		
							%		
→ ← →		--	--	4123 2134 3124	90 79 79	248	12,24	91,85	
→ ≠ ←	4123 3124	24 67	2134 4231	82 5	--	238	11,75	88,14	
← → ←	1423 2314	15 15	3412 2431	5 4	2314 1423 1324 3412	76 35 33 10	193	9,53	71,48
→ → ←	3214 4213	28 9		--	3214 4213 4312	71 29 5	142	7,01	52,59
← ≠ ←		--	1234 3124	68 54	--		122	6,02	45,18
← + →		--	1243 3142	78 16	--		94	4,64	34,81

2. sz. melléklet

← ← ←		--		--	1234	90	90	4,44	33,33
→ → ‡	4312	47	4213	42		--	89	4,39	32,96
‡ ← ←	1234	88		--		--	88	4,34	32,59
+ ‡ ←		--	1324	86		--	86	4,24	31,48
→ + ‡	2134	75		--		--	75	3,70	27,77
← → ‡	3412	46	2413	28		--	74	3,55	27,43
+ ‡ →	1324	73		--		--	73	3,63	27,03
→ ← →	2143 4231	27 5		--	4231 3241	27 11	70	3,45	25,92
→ + →	4132	26	2143	39		--	65	3,21	24,07
→ ← ‡		--	4123	58		--	58	2,86	21,48
+ + →		--	1342	55		--	55	2,72	20,36
‡ + →	1243	40		--		--	40	1,97	14,81
+ → ‡		--	1423 1432	31 5		--	36	1,77	13,33
→ → →	4321	17		--	4321	13	30	1,48	11,11
← ← →		--		--	2341 1243	21 6	27	1,38	10,00
→ + ‡		--	4132	12		--	12	0,59	4,44
← → ←	3421	8		--		--	8	0,39	2,96
‡ → +		--	2314	7		--	7	0,34	2,59
+ ← +	1342	5		--		--	5	0,24	1,48
‡ ← →		--	2341	--		--	--		--
‡ ← +		--	3241	--		--	--		--
→ ‡ →		--	4321	--		--	--		--
		675		675		675	2025		

О СООТНОШЕНИИ ПОРЯДКА ПРЕДЛОЖЕНИЙ И
ЛОГИЧЕСКОЙ СВЯЗИ В РЕЧЕВЫХ ЕДИНИЦАХ,
СОСТОЯЩИХ ИЗ ЧЕТЫРЁХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Имре Бекеш

Автор статьи подвергает анализу грани речевых единиц в тексте. Он ставит вопрос: в каких случаях можно изменить порядок предложений речевых единиц, и к каким логическим изменениям приводит это.

Метод исследования является экспериментальным. В группе сотрудников, насчитывающей 90 человек, каждый член выполнил одно и то же задание: изменением порядка предложений необходимо было перестроить текст, состоящий из четырёх предложений и содержащий сообщение, во все возможные варианты.

(Значение условных знаков в формулах: цифры указывают на определённое место данных предложений, скобки — на сверхфазовые единицы текста.

- : пояснительные отношения,
- ← : следственные отношения,
- ≠ : противительные отношения.)